

Humor u kulturi Gluvih

Marina N. Radić Šestić, Mia M. Šešum, Vesna S. Radovanović,
Maja P. Ivanović

Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd, Srbija

Vizuelno iskustvo i lingvistička komunikacija bazirana na vizuelnom su dva ključna aspekta kulture Gluvih. Kada se inkorporiraju u humor, njeni članovi dele specifično iskustvo. Rad ima za cilj da pregledom dostupne literature utvrdi da li se humor pripadnika kulture Gluvih razlikuje od humora čujuće populacije i, ako se razlikuje, po čemu i u kojoj meri. Bogatstvo humora kulture Gluvih ogleda se u raznovrsnosti, kreativnosti i složenosti izražavanja putem različitih strategija. Prva strategija odnosi se na pričanje priča na znakovnom jeziku koje na kraju imaju duhovitu, komičnu poentu. Druga strategija se sastoji u imitaciji životinja i ljudi (karikature). Treća strategija ogleda se u stvaranju, putem znakovnog jezika, izmišljenih, maštovitih, apsurdnih slika koje ne postoje u stvarnosti. Četvrta vrsta humora je na znakovnom jeziku koji se teško može prevesti. To je humor koji se mora videti, uživati u njegovoj vizuelnoj logici i redundantnosti slika nemih filmova. Pokušaj da se humor kulture Gluvih prevede i podeli sa čujućom populacijom treba videti ne samo kao interlingvalnu, već i kao interkulturalnu operaciju. Otuda se javlja i nerazumevanje između ove dve socijalne grupe.

Ključne reči: humor, kultura Gluvih, čujuća populacija

Uvod

Humor je sveprisutni oblik ljudskog izražavanja. Bilo da je izgovoren, napisan ili izveden u mimičko-gestikulacionom obliku, on predstavlja deo komunikacije koju neko izvodi i koja je nekome upućena. Manifestuje se u raznovrsnim životnim situacijama, u vidu intrapersonalne, interpersonalne i grupne komunikacije iskazane verbalnim i/ili neverbalnim putem (Holmes, 2006; Martinet al., 2004; Meyer, 2000; Sprecher & Regan, 2002; Wanzer et al.,

Korespondencija: Marina Radić Šestić, marinaradicsestic@gmail.com

Napomena: Rad je nastao kao rezultat istraživanja na projektu „Kreiranje protokola za procenu edukativnih potencijala dece sa smetnjama u razvoju kao kriterijuma za izradu individualnih obrazovnih programa”, (br. 179025), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

2005). Dakle, humor egzistira u društvu, nastaje u komunikacijskom činu, a realizuje se kroz humorističnu situaciju i predstavlja socijalni fenomen.

Pitanjem humora bavili su se mnogi poznati umovi u istoriji čovečanstva. Prema teoriji superiornosti, koja potiče od Aristotela, humor postoji usled osećaja superiornosti osoba koje ismejavaju druge ljude zbog njihovih nedostataka (npr. osobe sa ometenošću) (Lefcourt, 2002; Martin, 2003). Početkom 17. veka pripadnici visokog društva smišljali su različite agresivne pošalice da bi unizili osobe koje se nalaze u inferiornom položaju. Ideja o humoru u vidu podsmeha i ismejavanja bila je socijalno prihvatljiva sve do pojave humanističkog pokreta u 18. veku (Ruch, 1998). „Iz navedenog, čini se da su filozofi tokom vekova humor i smeh shvatali kao način uživanja u tuđim nesrećama i samu vrednost humora dovodili u pitanje...” (Ivković, 2017, str. 12).

Makdugal (McDougall, 1903, 1922) je jedan od prvih psihologa koji su naglašavali pozitivnu stranu humora, tj. da smeh umanjuje ili štiti od destruktivnih emocija kao što su tuga, depresija, frustracija i sl. Frojd je u knjizi *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom* opisao kako smeh može da oslobodi od tenzija koje mu prethode. Oslobođanje od tenzija nastaje u procesu u kome šaljiv sadržaj kulminira u vidu neočekivanog kraja i navodi pojedinca da svu energiju koja je zarobljena u inhibiranim emocijama oslobodi kroz opuštajući smeh (Frojd, 1976).

Najšire prihvaćena teorija humora je teorija nepodudarnosti. Prema ovoj teoriji humor je uzrokovan nepodudaranjem onoga što očekujemo od šale i onoga što dobijamo u komičnoj situaciji. Stvari često mogu biti veoma smešne kada očekujemo jedan ishod, a desi se nešto drugo, najmanje očekivano.

Definicije humora u kulturi Gluvih

Grupe gluvih osoba koje se međusobno prepoznaju i identifikuju kao pripadnici kulture Gluvih¹ koriste isti jezik, dele ista uverenja, istoriju, imaju svoju tradiciju, vrednosti, pravila ponašanja, humor i umetnost. Karakteristično je da pojedinci koji pripadaju ovoj zajednici misle da je dobro biti gluva osoba, te da se ni po čemu ne razlikuju od dominantne populacije čujućih, osim što ne čuju (Radić-Šestić i sar., 2015).

Jedan od glavnih aspekata po kojem se kultura Gluvih razlikuje od kulture čujuće većine je modalitet reprezentacije i komunikacije. Zbog nedostatka ili ograničenja auditivne komponente, gluve osobe više percipiraju svet oko sebe vizuelnim putem. Stoga se kultura Gluvih smatra vizuelnom kulturom (Vojtechovský, 2011). To znači da je kognicija i interpretacija percipiranog kod gluvih drugačija i uslovljena korišćenjem različitih komunikacionih alata (govor, pantomima, facijalna ekspresija, znak). Iz toga se nameće niz pitanja na koja ćemo odgovoriti u ovom radu: Da li se humor pripadnika kulture Gluvih

¹ Zagovornici gluvoće kao kulture pored termina kultura uvek navode veliko slovo „G” – Gluvi, dok malo slovo „g” označava gluvoću kao patologiju.

razlikuje od humora čujuće populacije? I ako se razlikuje, po čemu i u kojoj meri?

Humor je teško razumljiv aspekt istraživanja kulture. Potrebno je veoma dobro poznavati kulturu, ljude i situacije koje humor predstavlja. Humor je integralno vezan za kulturu. Bazira se na percepciji ljudi, a dele ga pripadnici grupe koji imaju slične vrednosti i sistem verovanja (Bienvenu, 1994).

Sveprisutnost humora u svakodnevnim susretima, bilo u socijalnim, profesionalnim ili medijskim kontekstima, dokazuje da je on bitan deo naše realnosti. Sajmon Kričli navodi da je humor „antropološki konstantan, univerzalan i zajednički svim kulturama” (Critchley, 2002, str. 28). Humor predstavlja ljudsku, kulturnu i civilizacijsku tekovinu. Iako se čini da je, u smislu emocionalne reakcije koju izaziva, univerzalna pojava, on je ipak vezan za određene kulturne i geografske specifičnosti.

Vojtechovski ističe da je humor Gluvih karakterističan po „karikiranju, upotrebi znakovnog prostora, namerno preranom ili prekasnom znakovanju²” (Vojtechovský, 2011, str. 87). Vizuelno iskustvo i lingvistička komunikacija bazirana na vizuelnom dva su ključna aspekata kulture Gluvih. Kada se transformišu u humor, njihovi članovi su u stanju da dele specifično iskustvo. To iskustvo pomaže da se ojača njihova identifikacija sa grupom, ojačaju pravila i obrasci ponašanja u grupi, ali predstavljaju i izazov u nekim aspektima ponašanja novih članova grupe.

Humor Gluvih u celini predstavlja proizvod distinkcije između realne situacije i načina na koji se ona predstavlja, tj. između stvarnosti i očekivanog (Critchley, 2002). To nužno stvara novi narativ, koji ima za cilj da „defamilizuje poznato, demitologizuje egzotično i pomuti ’zdrav’ razum” (Critchley, 2002, str. 65). Ove strategije su takođe uključene u različite kategorije humora Gluvih kroz brojne šale, anegdote, karikature, duhovit strip, crtani film itd. Različite kategorije humora Gluvih ogledaju se u: interakciji gluvih sa čujućim ljudima, njihovim životom i borbama, te znakovnom jeziku kao izvoru i sredstvu za humorističke trenutke.

- Interakcija gluvih sa čujućim ljudima nastaje kao rezultat „borbe za prevlast” između čujuće većine i manjine gluvih, kao i nesporazuma u njihovoj komunikaciji. To odražava sukob dva „sveta” i okolnosti koje proizilaze iz međusobnog kontakta. Preovlađujuće je stanovište da jedna potlačena manjinska grupa uzvraća „udarac” većinskoj ili dominantnoj grupi.
- Život i borba gluvih ljudi oslikavaju njihovo zajedničko iskustvo ne samo u interakciji sa čujućim osobama već i samoj zajednici Gluvih. Značajni motivi su kritike unutar zajednice, kritika odbacivanja gluvoće (šale i anegdote vezane za kohlearne implante, nekorišćenje znakovnog jezika i preferencija ka verbalnoj komunikaciji, pretvaranje

² Upotreba manuelnog znaka u znakovnom jeziku gluvih osoba.

da ste čujuća osoba) i strategije osporavanja hendikepiranosti ili ometenosti (npr. šala o slepom čoveku, čoveku u invalidskim kolicima i gluvom čoveku).

- Znakovni jezik kao izvor i sredstvo za humorističke trenutke čest je motiv anegdota i viceva sa fokusom na same gluve ili njihove interakcije sa čujućim ljudima. Najčešće korišćena strategija je upotreba dvosmislenih znakova koji se odnose na govorne forme jezika, bilingvalne dosetke i igre ili upotrebe novih znakova.

Može se primetiti i tendencija ka „crnom humoru” i otkrivanju socijalnih tabu tema. Tabu teme su prisutne u svakom društvu, pa i u zajednici Gluvih (Sutton-Spence & Napoli, 2012). Osim toga, humor Gluvih (i njihove kulture u celini) ne može se posmatrati na izolovan način. Kultura Gluvih postoji i razvija se u interakciji sa nacionalnom kulturom i čujućom okolinom. Humor gluvih stoga ne utiče samo na tradiciju čujućeg društva već postaje sredstvo komunikacije sa njima.

Preduslovi za razvoj humora u kulturi Gluvih

Humor Gluvih postaje sve aktuelnija tema zahvaljujući sve većem interesovanju naučnika različitih oblasti za kulturu Gluvih i njene specifičnosti. Širenjem programa koji se bave proučavanjem gluvih osoba u okviru univerziteta, kao i povećanjem senzibiliteta za kulturu i predanja Gluvih (Baldwin, 1982; Carmel, 1996; Paales, 2004), smisao za humor u poslednjih nekoliko decenija dobija sve veću pažnju naučnika i lingvista. Najdostupnija literatura o ovoj temi je na engleskom jeziku i odnosi se na istraživanje humora na znakovnom jeziku pripadnika kulture Gluvih u SAD i Velikoj Britaniji.

Pojavi humora pogoduju organizovana druženja, mesto gde Gluvi mogu da se okupe i podele svoje mišljenje, životni stil, ideje, projekte i probleme. To se obično dešava u okviru udruženja Gluvih, u klubovima, na proslavama i igrankama gde se na znakovnom jeziku razmenjuju šale, vicevi i zabavne situacije. Komične situacije i humor javljaju se spontano u okviru komunikacije među gluvim osobama (Radić-Šestić i sar., 2015). Tek sa pojavom „vizuelnih pozorišta” humor Gluvih na znakovnom jeziku prevazišao je intimnost spontanog i privatnost male grupe ljudi i prebacio se u javni prostor. Zajednica Gluvih postala je svesna da su kultura i „svet Gluvih” potencijal pun komičnih nijansi. Nove vrste humora i komedije, umetnički proizvodi i performanse oslobodili su i podstakli Gluve da podele svoje iskustvo i sa čujućim ljudima i svima onima koji žele da saznaju nešto više o njihovoj manjinskoj kulturi (Bouchauveau, 1994; Pol 2014).

Još jedan aspekt koji predstavlja preduslov za nastanak i razvoj humora jeste prisustvo odraslih koji mogu komunicirati na znakovnom jeziku sa gluvom decom. Samo na taj način različite generacije mogu da razmenjuju

svoja iskustva o onome što ih okružuje i kako percipiraju svet na lokalnom i globalnom nivou. Kada se odrasli gluvi smeju, gluvo dete može da razume šalu i uzvрати smehom, ali ako je odrasla osoba čujuća, gluvo dete je isključeno jer ne razume šalu i ne odgovara smehom (Bouchauveau, 1994).

Starost je još jedan važan aspekt koji se mora uzeti u obzir za analizu humora Gluvih. Tokom adolescencije vicevi i šale bazirane na ismevanju postaju najčešći oblik humora. Fizičke promene i seksualne reference su deo komunikacije među mladima. U periodu adolescencije mlade gluve osobe razvijaju osećaj za humor, javljaju se elementi ruganja, šale sa fokusom na polne razlike i vizuelne igre znakovima. Humor je sa sazrevanjem najbolji kreativni potencijal koji omogućava gluvim osobama da se na znakovnom jeziku izraze i potpuno svesno zauzmu poziciju u čujućem društvu: oni uključuju političke teme u svoje smešne priče i rade zajedno sa čujućim kolegama. Takođe, postaju svesni da su kao manjinska grupa ugnjetavani od dominantne čujuće populacije. Ukoliko ih čujuće osobe ismevaju, oni svesno odgovaraju na sličan način (Radić-Šestić, 2013).

Specifičnosti izražavanja humora u kulturi Gluvih

Za mnoge gluve osobe svet je pun komičnih prizora, uvek su spremni da na kreativan i duhovit način opišu ljude i događaje. Ovaj talenat neguju u internatima gde se mnoga deca uče umetnosti pričanja priča i, što je još važnije, kako da slikovito prepričaju događaje i karaktere ljudi. Svaku identifikovanu karakteristiku pojedinca odmah imitiraju, način na koji osoba hoda, pokrete ruku, glave, kako pomera oči, obrve, usne, koristeći vrlo prefinjene elemente na makro i mikro planu. Svaki detalj je ključni deo zabave, jer on odražava kako gluve osobe doživljavaju svet koji ih okružuje i koliko je uspešan alat znakovnog jezika i gesta/pantomime u izražavanju njihovog viđenja sveta. Ljudima koji nisu članovi kulture Gluvih njihove imitacije često nisu smešne, te se ljute ili s neodobravanjem posmatraju ovaj način izražavanja. Međutim, imitacija gluvih uglavnom nema za cilj da bilo koga uvredi, oni se jednostavno ponosni na preciznost i maštovitost jezika koji koriste da što uverljivije prenesu detalje doživljenog i viđenog (Radić-Šestić i sar., 2015).

Zapriče (šale o čujućim ljudima)

Brojni duhoviti sadržaji rezultat su interakcije gluvih i čujućih osoba, odnosno ignorisanja, mikroagresije, i/ili diskriminacije gluvih od čujuće populacije.

Mnoga gluva deca su tokom odrastanja bila izložena učenju verbalnog jezika (oralizam). Oralizam, koji je zasnovan na zabrani gestova i znakovnog jezika u školama, bio je glavni metod njihove edukacije više od sto godina, čime su gluvi učenici ohrabrivani da usvoje verbalne veštine i čitanje govora sa

usana. U stvarnosti, „deci je bilo onemogućeno da shvate verbalne informacije i da se uključe u jezičke igre koje su ključni korak u razvoju jezika...” (Ladd, 2003, str. 310).

Humor na ovu temu omogućava gluvim osobama da se oslobode svojih frustracija ismevanjem čujućih nastavnika koji su ih izlagali ovakvom iskustvu. Mnoge odrasle osobe koje su prošle kroz ovakav vid obrazovanja još uvek „uživaju u ironiji šala u kojima se favorizuje oralna metoda, zato što je za njih ova ideja apsurdna i predstavlja jedan vid ugnjetavanja” (Bienvenu, 1994, str. 20).

Kao potlačena manjina gluvi često ismejavaju ponašanje čujućih ljudi kako bi svoje frustracije i izazove preusmerili na komično. To realizuju pričanjem priča koje nazivaju *Zap priče*, „gde Gluva osoba uspeva da nadmudri čujuću osobu koja ju je maltretirala ili ismevala, ili gde se čujuća osoba ponaša toliko neprijatno da gluva osoba ne treba da interveniše da bi se videlo da je čujuća osoba ponižava” (Bienvenu, 1994, str. 20). Od oralizma do znakovnog jezika i ostalih formi zvučnog kodiranja, gluvi ljudi su patili u neadekvatnom obrazovanju čujućih edukatora mnogo godina. Nerealna i sebična očekivanja čujućeg društva čine *Zap priče* veoma popularnom kategorijom humora gluvih.

Upotrebu znakovnog jezika pripadnici zajednice Gluvih danas percipiraju kao osvajanje slobode. Zbog toga u njihovim pričama osećaj besa i ljutnje prema čujućim osobama isplivava kao oblik osnaživanja i ponosa na to što oni jesu. Navodimo jedan primer ove vrste humora.

Grupa gluvih ljudi u restoranu časka daleko od grupe čujućih, koji su za jednim stolom počeli grubo da imitiraju njihovo znakovno sporazumevanje. Jedna od gluvih žena je odlučila da zaustavi takvo ponašanje. Otišla je do javnog telefona, ubacila novčić, i uverivši se da je grupa čujućih posmatra, znakovima je realizovala kompletan razgovor preko slušalice, uključujući i pauze za odgovor osobe koja bi trebalo da se nalazi na drugom kraju. Kada je grupa gluvih napustila restoran, zabavljali su se posmatrajući kroz izlog kako čujuća grupa trči da proveri telefon.

Gluvi vole ovu vrstu humora, jer se na kraju oni poslednji smeju. Ove priče govore kako njihova pravda pobeđuje, a nepristojni predstavnici čujućih ljudi su uvek „stavljeni na svoje mesto”. Gluve osobe često kažu da je njihov jezik – jezik potlačenih.

Apsurdne i teško prevodive priče

Bušavo (Bouchauveau, 1994) je u Velikoj Britaniji utvrdio četiri glavna načina ili strategije za produkciju humora gluvih na znakovnom jeziku.

Prva strategija ogleda se u pričanju priča na znakovnom jeziku koje na kraju imaju duhovitu, komičnu poentu. Druga strategija sastoji se u imitaciji životinja i ljudi (karikature). Treća strategija se odnosi na stvaranje putem znakovnog jezika izmišljenih, maštovitih, apsurdnih slika, koje ne postoje u stvarnosti. U ovoj vrsti humora akcenat je na maštovitoj igri pokretom. Suština

priče ogleda se u sekvencijalnim promenama položaja ruku u celini ili njihovih delova (posebno šaka) i facijalne ekspresije. Prvi znak jasno ilustruje avion dvokrilac koji leti, predstavljen rukama koje stoje u paralelnom položaju. U sledećem momentu gornja ruka (gornje krilo aviona) je u istom – horizontalnom položaju, a šaka donje ruke (donjeg krila) spaja se sa laktom gornje ruke da bi dočarala skretanje aviona ka severu. U trenutku kada drugi putnik traži da avion skrene na jug, na suprotnu stranu sveta, očekivan je i suprotan pokret ruku. Međutim, dešava se neočekivana situacija u kojoj se krila aviona odvajaju, tj. obe ruke su raširene, i avion pada (katastrofalan ishod). Upravo neočekivana igra pokreta izaziva smeh kod gluvih osoba.

Četvrta vrsta humora je na znakovnom jeziku koji se teško može prevesti. To je humor koji mora da se vidi, uživa u njegovoj vizuelnoj logici i redundantnosti slika. Ovu vrstu humora lakše je razumeti ako se svaka slika poveže u nemi film (filmovi Čarlija Čaplina). U mislima treba vizuelizovati osobu koja bezbrižno hoda, šeta. U jednom trenutku nešto je pogodi u leđa. Na licu osobe ogleda se iznenađenje, zbuñjenost. Osoba pada na leđa s podignutim nogama. Potom prvo pada jedna noga, a zatim druga. Na kraju desno stopalo pada na desnu stranu, pa levo stopalo na levu stranu. Osoba leži kao da je mrtva.

Nikad nije jednostavno ni lako zasmejavati ljude, a taj zadatak postaje dvostruko teži bez pomoći reči. Ipak Čaplina, kao ni gluvima, reči nisu bile neophodne: njihova facijalna ekspresija ume da bude toliko rečita i izražajna, oči i položaj usana toliko upečatljivi, ubedljivost govora tela tolika da su reči izlišne. Govor tela i mimika ponekad govore više od stotinu reči.

Ima nečeg zajedničkog u delima Čarlija Čaplina i nekim oblicima humora pripadnika kulture Gluvih. Naime, humor ovog velikog umetnika često opisuje kao borbu sa životnim nedaćama, kao mehanizam odbrane od besmisla i tuge, nekad kao jedino pribežište u kojem se pronalazi snaga da se borba nastavi.

Loše izvođenje znakova čujućih osoba

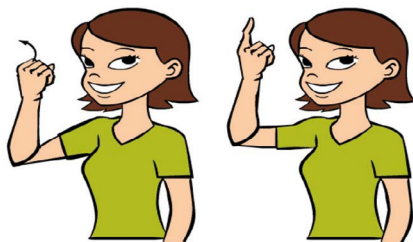
Loše poznavanje znakovnog jezika čujućih ljudi, koji nisu deo kulture Gluvih, za gluve je izvor smeha. U spotu pod nazivom „ASL3 komična turneja” prikazano je niz gramatičkih grešaka koje prave osobe koje ne poznaju dobro znakovni jezik, od karikiranja loše izvedenog znaka do nepoznavanja lingvističke sofisticiranosti znakovnog jezika. To se odnosi na loše poznavaoce znakovnog jezika koji oponašaju više bazičnih mimičkih pokreta van prostora u kome treba znakovati (Sutton-Spence & Napoli, 2012).

³ ASL – American Sign Language (Američki znakovni jezik)

Igranje s unutrašnjom strukturom znakova

Slika 1

Znak za „razumeo sam” na američkom znakovnom jeziku (Baby Sign Language.com, 2020)

Igranjem s unutrašnjom strukturom znaka naglašava se sposobnost pripovedača da, promenom nekog dela pokreta koji čini znak, pridruži dodatno ili novo značenje koje je duhovito. Na ovaj način novi znak je stvoren zahvaljujući neobičnoj adaptaciji tradicionalnih parametara. Jedan od primera je znak za „razumeo sam” (slika 1), u kome se ako se pomeri zglobov malog prsta umesto kažiprsta dobija novo značenje – „malo sam razumeo” ili „nisam sve razumeo”.

Imitacija neživih predmeta

Sledeći vid humora ogleda se u tome da gluvi komičari predstavljaju nežive predmete kao što su lift, drvo, planina, jabuka, koji poprimaju ljudske emocije na komičan način. U ovom kontekstu emociju nose facijalna ekspresija i mimika, a ne manuelna interpretacija. Na primer, drvo se krije u šumi i odjednom počne da kija (tako da više nije neprimećeno); planina gleda prema nebu i ljuti se što pada kiša; lift s radošću gleda u vrata koja se otvaraju i odjednom je razočaran jer niko ne želi da se vozi; jabuka je zlonamerna kada udara drugu jabuku, te ona pada s drveta; dok iz vulkana izlazi dim, na licu mu se ogleda neprijatnost jer ima veoma loše varenje (Sutton-Spence & Napoli, 2012).

Humor baziran na nemogućnosti da se čuje

Sažaljenje, neprijatnost, strah i niska očekivanja o tome šta osobe s ometenošću mogu da pruže zajednici samo su neki od negativnih stavova koji opstaju (Massie, 2006; Radić-Šestić i sar., 2012).

Bitan deo folklora kulture Gluvih čine šale i priče koje naglašavaju njihovu nemogućnost da čuju. Dok većina drugih kultura doživljava gluve kao očajne osobe koje zaslužuju sažaljenje, većina gluvih ljudi se oseća pobeđnički ili superiorno u ovoj kategoriji humora.

Navodimo popularnu priču koja prikazuje kako gluve osobe koriste nedostatak sluha u rešavanju problema na kreativan i duhovit način:

Glupi par koji je na medenom mesecu stiže u motel. Nakon raspakivanja muž, nervozan, odlazi na piće. Kada se vrati u motel, shvata da je zaboravio broj sobe. Napolju je mrak, a sve sobe izgledaju identično. On ode do svog automobila i nasloni se na sirenu. Čeka da ljuti gosti upale svetlo i izađu iz svojih soba. Sve su sobe u motelu bile osvetljene osim njihove, u kojoj ga čeka njegova gluva supruga!

Meta u vicu o motelu nije gluva osoba, već čujuć ljudi koji su veoma osetljivi na buku. Gluvinim osobama je to poznato, te su ovu činjenicu iskoristili na duhovit način (Paales, 2004).

Komični crtani film i strip

Komični crtani film i strip predstavljaju zanimljiv medij duhovitog diskursa jer ne zavise samo od verbalnih komponenti. U crtanim filmovima humor se može osloniti na konvencije karikature, pantomime, kao i na konvencije specifične za strip, kao što su zvukovi i onomatopeja, pokretne linije, piktogrami itd. (Zanettin, 2010) Veza između vizuelnih i verbalnih znakova, kao i sekvencijalni karakter narativa, predstavljaju vitalni niz alata za kreiranje duhovitog efekta koji omogućava dijalog između zajednice Gluvih i čujućih koji je do sada nedostajao. Ovi žanrovi povezuju verbalne sa vizuelnim elementima i daju mogućnost kreiranja višestruke poruke čujućoj populaciji od strane kulture Gluvih.

Prvi stripovi u kojima su prikazani likovi gluve osobe pojavili su se u Flandriji (1950) i u Belgiji (1960), te sedamdesetih godina prošlog veka u SAD. Izlazili su na dnevnom nivou, a njihovi autori su Gus Edson i Irvin Hasen. Gluvi lik se takođe pojavljuje od 1997. do 1998. godine u popularnom stripu „Spajdermen” i drugim strip-serijalima. Ipak, sve ove stripove stvorili su čujuć autori. U stripovima je gluvih likova veoma malo i često su prikazani na veoma stereotipnan način. Oni koriste pojednostavljen jezik znakova da komuniciraju sa svojim čujućim saradnicima, prilično često se koriste u cilju stvaranja humora zasnovanog na nerazumevanju ili su osmišljeni tako da su gluvi likovi uvek slabiji u odnosu na čujuće heroje. Produkcija komičnih radova vezanih za gluve osobe, posebno stripova gluvih autora, raste tek pred kraj 20. veka. Mnogi od njih su bili objavljeni u časopisima za Gluve i satirično prikazuju njihov svakodnevni život unutar zajednice Gluvih (Hennies, 2003).

Uvođenjem gluvih likova u crtane filmove i stripove na duhovit i satiričan način obrađena je interakcija gluvih i čujuć osoba, čime se otvara prostor za dijalog, spremnost za kompromis kada su u pitanju kulturne, komunikacione specifičnosti i tabui ove dve socijalne grupe.

S obzirom na modalitet ovih žanrova i specifičnosti komunikacionih strategija, moglo bi se reći da su crtani film i strip zanimljivo sredstvo

komunikacije između zajednice Gluvih i čujućih, jer otkrivaju tabue, izazove dvosmislenosti i suočavaju ih sa stereotipima.

Istraživanja više naučnika ukazuju da čujući ispitanici ne poseduju dovoljno autentičnih informacija o različitim oblastima života pripadnika zajednice Gluvih. Utvrđene nepoznanice mogu da se svedu na tri kategorije:

- egzistencija i identifikacija gluvih u društvu čujućih – svakodnevne situacije, svakodnevna komunikacija unutar čujućeg društva, radno okruženje, obrazovanje, suočavanje sa svakodnevnim problemima, finansijsko stanje;
- porodični život gluvih ljudi – mešovite porodice, deca i njihov audiološki status, komunikacija gluvih sa čujućom decom i odraslim osobama, vaspitanje, folklor, pismenost i seksualni život;
- život unutar zajednice Gluvih – pitanja koja se odnose na identifikaciju grupe, lične karakteristike, upotrebu znakovnog jezika, zahteve i specifičnosti komunikacije znakovnim jezikom.

Pored toga, utvrđeno je da čujuće osobe izbegavaju direktnu komunikaciju sa gluvim osobama jer ne znaju znakovni jezik, niti specifičnosti kulture Gluvih. U tom kontekstu smatra se da bi duhoviti crtani filmovi i stripovi o Gluvima mogli poslužiti kao komunikacioni alat koji bi premostio prepreke između ove dve socijalne grupe i pomogli da se bave pitanjima koja su tabu za obe strane (Perez & Klimkova, 2016; Pol, 2014).

Razumljivost i prevodivost humora kulture Gluvih

Izreka „humor ne putuje dobro” implicira potencijalne varijacije u kojima se humor može manifestovati i na koji način (loše) razumeti. Pitanja o tome šta se smatra duhovitim ili prihvatljivim zavisi ne samo od individualnih sklonosti sagovornika/primaoca, već i od nekih kulturno-specifičnih elemenata i aspekata koji neminovno utiču na sadržaj duhovitog diskursa. U stvari, kada se prenosi u novi geografski i kulturni kontekst, „humor mora da se pomiri sa jezičkim i kulturnim elementima koji su tipični za određeni kulturni izvor iz kojeg potiče, te može izgubiti snagu i značenje na novoj lokaciji” (Chiaro, 2010: 1). Prenošenje humora u različite kulture (i kulturne norme) postaje prilično delikatan zadatak. Iako pripadnici kulture Gluvih i čujuće većine ostaju u istom geografskom kontekstu, kulturne specifičnosti koje proističu iz definicije kulture Gluvih moraju se uzeti u obzir. Ne može se zanemariti da humor „nastaje kada se pravila ne prate, kada očekivano podešavanje nije potvrđeno, kada se nepodudarnost reši na alternativni način” (Vandaele, 2010, str. 149). U tom smislu humor „zavisi od implicitnih kulturnih shema (da se zna svrha komične solucije) i ima svoja pravila i tabue za targetiranje (govori šta ili kome može da se smeje)” (Vandaele, 2010, str. 150).

Osim toga, kada je u pitanju prevođenje humora, često se nailazi na problem neprevodivosti koji nastaje usled jezičke barijere, a ne samo kulturnih

razlika. Što se tiče jezika, prevodioci treba da se pomire sa standardnim lingvističkim izazovima koji proizlaze iz razlike između izvora i cilja jezičkog sistema, kao i raznih sociolingvističkih i metalingvističkih karakteristika. Duhovit govor „je konstruisan kroz ekstremne eksploatacije jezičkih opcija dostupnih na određenom jeziku” (Chiaro, 2011, str. 367), koji na taj način otežava pronalaženje adekvatne jednakosti u ciljnom jeziku i čini ga prilično problematičnim. To može biti još veći izazov ako se razmišlja na različitim jezicima u smislu njihovog modaliteta, npr. nacionalni jezik (srpski jezik) vs. nacionalni jezik znakova (srpski znakovni jezik) koji se razlikuje u obliku prezentacije, ali je i specifičan sa lingvističkog stanovišta. „Vojtehovski ističe da se humor Gluvih često ne razume u čujućem društvu i da se gluvi ne smeju na humor čujućih, jer se *oni jednostavno ne razumeju*” (Chiaro, 2011, str. 86).

U ovom slučaju moguće je naći nekog ko može da prevede šalu sa znakovnog na srpski jezik ili jezik čujućih u celini, gde se treba fokusirati na materijal koji je transferabilan i glavni momenat koji nije ograničen upotrebom znakovnog jezika. Međutim, kako Saton-Spens i Napoli ukazuju, „znatan deo kulturnih informacija će biti izgubljen” (Saton-Spens & Napoli, 2012, str. 330). Oni dokazuju svoju tvrdnju primerom poznatog vica o gluvom čoveku, slepom čoveku i čoveku u invalidskim kolicima.

Slep čovek odlazi kod berberina na šišanje. Berberin ga ošiša i odbija da mu naplati šišanje jer nedelju dana podržava zajednicu hendikepiranih ne naplaćujući im svoje usluge. Sledećeg jutra berberin pronade poruku zahvalnosti i tuce ruža u svojoj berbernici.

Kasnije ulazi čovek u invalidskim kolicima i kaže berberinu da želi da se ošiša. Berberin ga ošiša i odbije da naplati uslugu jer nedelju dana podržava zajednicu hendikepiranih ne naplaćujući im svoje usluge. Sledećeg jutra berberin pronalazi poruku zahvalnosti i tuce mafina u svojoj berbernici.

Nakon toga dolazi gluvi čovek da se ošiša. Berberin ga ošiša i odbija da mu naplati šišanje jer nedelju dana podržava zajednicu hendikepiranih ne naplaćujući im svoje usluge. Sledećeg jutra berberin je zatekao tuce gluvih ljudi koji čekaju ispred berbernice.

Ukoliko prevedemo ovu šaljivu priču čujućim osobama, one će gluvu osobu doživeti kao nezahvalnu i s bezobzirnim ponašanjem. Za članove kulture Gluvih u ovoj šaljivoj priči prisutna su dva zabavna aspekta: prvo, pripadnici zajednice Gluvih ne doživljavaju sebe kao hendikepirane/ometene osobe; drugo, iako se u ovakvoj vrsti šale čujuć berberin može osećati „iskorišćeno”, treba imati na umu da su se gluve osobe vekovima osećale poniženo od čujuće populacije, te u pozadini ove šaljive priče stoji borba za moć između čujuće većine i manjine Gluvih. Pored toga, ovo je klasičan primer podešavanja šale jer se od hendikepirane osobe ne očekuje ovakvo ponašanje. To potvrđuju primeri slepog čoveka i čoveka u invalidskim kolicima. Odstupanje od očekivanog kraja je dovoljno da izazove smeh kod gluvih osoba (Chiaro, 2010).

Naime, šaljivi tekstovi „često sadrže specifične kulturne elemente sa kojima je nemoguće biti upoznat bez direktnog izlaganje njima” (Chiaro, 2010, str. 8). Kulturne i geografske razlike mogu da dovedu do pogrešnog shvatanja ili opšteg nerazumevanja, jer primalac u ciljnoj kulturi nikada nije bio njima izložen. Razumevanje njihovog značenja i konotacije, neophodne za postizanje duhovitog efekta, biće izgubljeno u ciljnoj grupi, kao što se desilo u primeru navedene šaljive priče. U tom smislu pokušaj da se prevede šaljivi sadržaj i podeli između ove dve različite grupe treba videti ne samo kao interlingvalnu (kada je to moguće), već i kao interkulturalnu operaciju.

Zaključak

Osnovna razlika u interpretaciji humora između gluvih i čujućih osoba je jezik koji koriste. Za razliku od čujućih osoba koje izražavaju humor verbalnim jezikom, gluve osobe koriste znakovni jezik ili govor tela koji uključuje pokrete ruku, ramena, glave, stopala i nogu, posturalne smene, gestove, pokrete očiju i facijalnu ekspresiju. Kao što verbalni jezik čujućih može biti praćen neverbalnim ponašanjem, tako i znakovni jezik Gluvih može biti upotpunjen vokalizacijom sa sadržajem ili bez njega i obrazaca povezanih sa govorom.

Danas egzistira mišljenje da je znakovnim jezikom nemoguće preneti apstraktne pojmove. Delaporte (Delaporte, 2002) smatra da je ovo tradicionalno mišljenje prevaziđeno i ukazuje da telo proizvodi apstraktne pojmove imitirajući i kombinujući različite forme i pokrete iz realnog sveta. Mnogi apstraktni pojmovi predstavljeni iz njihovih konkretnih manifestacija često su povezani sa svakodnevnim životom gluvih osoba u institucijama za obrazovanje Gluvih.

Bogatstvo, složenost i raznovrsnost znakovnog jezika ogledaju se u različitim strategijama koje gluve osobe koriste da izraze svoju duhovitost. Prva strategija u izražavanju humora ogleda se u pričanju komičnih priča na znakovnom jeziku, koje su poznate kao *zap priče*. Zap priče imaju za cilj da ilustruju različite životne situacije u kojima gluve osobe uspevaju da nadmudre one koji pokušaju da ih unize, prevare ili maltretiraju. Druga strategija sastoji se u imitaciji životinja, ljudi (karikature) i predmeta. Za gluve osobe svet koji ih okružuje pun je komičnih situacija. Imitacije su im veoma maštovite, prefinjene i detaljne. Treća strategija odnosi se na stvaranje putem znakovnog jezika izmišljenih, maštovitih, apsurdnih slika koje ne postoje u stvarnosti. Animacija apsurdnih ideja znakovanjem prvo dovodi posmatrača do osećaja iznenađenosti ili zbuđenosti, a zatim do smeha. Četvrta vrsta humora je na znakovnom jeziku koji se teško može prevesti. Sastoji se u sekvencionalnom ređanju vizuelnih elemenata koje treba percipirati kao nemi film.

Pored dobrog poznavanja lingvističke strukture jezika Gluvih, za razumevanje značenja duhovitih sadržaja potrebno je i razvijanje senzibiliteta za njihovu kulturu, istoriju i predanja. Vicevi i/ili šale nacionalnog ili lokalnog

tipa često zahtevaju poznavanje geografskog izvora gde je humor nastao. Ukoliko čujuće osobe ne poznaju ove dimenzije kulture Gluvih, neće razumeti njihov humor.

Grupa naučnika smatra da bi novi mediji, kao što su duhoviti crtani filmovi i stripovi o Gluvima, mogli da pomognu u prevazilaženju jaza, tj. u približavanju ove dve socijalne grupe.

Može se zaključiti da je razumevanje humora kulture kojoj ne pripadamo prilično delikatan zadatak i zahteva poznavanje mnogih parametara.

Literatura

- Baby Sign Language.com (2020). *Dictionary: Understand*.
<https://www.babysignlanguage.com/dictionary/u/understand/?v=8cee5050eeb7>
- Baldwin, K. (1982). „The Lumberjack and the Deaf tree”: Image of the deaf in folk narrative. *Kentucky Folklore Record*, 28(1-2), 6-11.
- Bienvenu, M. J. (1994). Reflections of deaf culture in deaf humor. In C. R. Erting, R. C. Johnson, D. L. Smith, & B. D. Snider (Eds.), *The Deaf way: Perspectives from the International Conference on Deaf Culture* (pp. 16-23). Gallaudet University Press.
- Bouchauveau, G. (1994). Deaf humor and culture. In C. R. Erting, R. C. Johnson, D. L. Smith, & B. D. Snider (Eds.), *The Deaf way: Perspectives from the International Conference on Deaf Culture* (pp. 24-30). Gallaudet University Press.
- Carmel, S. J. (1996). Deaf folklore. In J. H. Brunvand (Ed.), *American folklore: An encyclopedia*. Garland reference library of the humanities (Vol. 1551, pp. 197-200). Garland.
- Chiaro, D. (2010). *Translation, humour and literature: Translation and humour*. Continuum.
- Chiaro, D. (2011). Comic takeover or comic makeover?: Notes on humour – translating, translation and (un)translatability. In M. Dynel (Ed.), *The pragmatics of humour across discourse domains* (pp. 365-378). John Benjamins Publishing Company.
- Critchley, S. (2002). *On humor*. Routledge.
- Delaporte, Y. (2002). *Les sourds, c'est comme ça. Ethnologie de la surdimutité*. Édition de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Erting, C. J. (1994). *Deafness, communication, social identity: Ethnography in a preschool for deaf children*. Linstok Press.
- Frojd, S. (1976). *Dosetka i njen odnos prema nesvesnom*. Matica srpska.
- Hennies, J. (2003). Gehörlose und gebärdensprache in comics (Teil I). *Das Zeichen*, 65, 342-353. <https://doi.org/10.18355/XL.2016.09.04.108-115>
- Holmes, J. (2006). Sharing a laugh: Pragmatic aspects of humor and gender in the workplace. *Journal of Pragmatics*, 38(1), 26-50. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2005.06.007>
- Ivković, S. (2017). *Uloga smisla za humor u subjektivnom blagostanju* [doktorska disertacija, Univerzitet u Novom Sadu]. NaRDuS.
<http://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/9826/Disertacija17455.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Ladd, P. (2003). *Understanding deaf culture: In search of deafhood*. Multilingual Matters.
- Lefcourt, H. M. (2002). Humor. In S. J. Lopez, & C. R. Snyder (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 619- 631). Oxford University Press.
- Martin, R. A. (2003). Sense of humor. In S. J. Lopez, & C. R. Snyder (Eds.), *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures* (pp. 313-326). American Psychological Association.

- Martin, D. M., Rich, C. O., & Gayle, B. M. (2004). Humor works: Communication style and humor functions in manager/subordinate relationships. *Southern Communication Journal*, 69(3), 206-222. <https://doi.org/10.1080/10417940409373293>
- Massie, B. (2006). *Participation – have we got an attitude problem?* Paper presented in the *NDA 5th Annual Conference Civic, Cultural and Social Participation: Building an Inclusive Society*, Dublin, Ireland, 16th November.
- McDougall, W. (1903). The nature of laughter. *Nature*, 67, 318-319. <https://doi.org/10.1038/067318a0>
- McDougall, W. (1922). A new theory of laughter. *Psyche*, 2, 292-303.
- Meyer, J. (2000). Humor as a double edged sword: Four functions of humor in communication. *Communication Theory*, 10(3), 310-331. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2000.tb00194.x>
- Paales L. (2004). A hearer's insight into deaf sign language folklore. *Folklore: Electronic Journal of Folklore*, (27), 49-84.
- Perez, E., & Klimkova, S. (2016). Linguistic and cultural determinacy of Deaf humour. *XLinguae Journal*, 9(4), 108-115. <https://doi.org/10.18355/XL.2016.09.04.108-115>
- Pol, C. (2014). *Deaf humor: A theater performance in Italian sign language* [bachelor's thesis, Università Ca'Foscari Venezia]. Università Ca'Foscari Venezia. DSpace Ca'Foscari Venezia. <http://dspace.unive.it/bitstream/handle/10579/5425/845036-1182277.pdf?sequence=2>
- Radić-Šestić, M., Milanović-Dobrota, B., i Radovanović, V. (2012). Odnos društva prema osobama sa ometenošću. *Sociološki pregled*, 46(4), 561-582. <https://doi.org/10.5937/socpreg1204561R>
- Radić-Šestić, M. (2013). Teškoće u obrazovanju, zapošljavanju i socijalnoj integraciji nagluvih umetnika. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 12(4), 501-521. <https://doi.org/10.5937/specedreh12-4499>
- Radić-Šestić, M., Ostojić, S., i Đoković, S. (2015). Odnos pripadnika kulture gluvih prema kohlearnoj implantaciji. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 14(1). 101-124. <https://doi.org/10.5937/specedreh1-7156>
- Ruch, W. (1998). *The sense of humor: Explorations of a personality characteristic*. Mouton de Gruyter.
- Sprecher, S., & Regan, P. C. (2002). Liking some things (in some people) more than others: Partner preferences in romantic relationships and friendships. *Journal of Social and Personal Relationships*, 19(4), 463-481. <https://doi.org/10.1177/0265407502019004048>
- Sutton-Spence R., & Napoli D. J. (2012). Deaf jokes and sign language humor. *International Journal of Humor Research*, 25(3), 311-337. <https://doi.org/10.1515/humor-2012-0016>
- Vandaele, J. (2010). Humour in translation. In Y. Gambier, & L. V. Doorslaer (Eds.), *Handbook of Translation Studies* (Vol. 1, pp. 147-152). John Benjamins Publishing Company.
- Vojtechovsky, R. (2011). *Uvod do kulture a sveta Nepocujucich*. Myslim – Centrum kulture Nepocujucich.
- Wanzer, M., Booth-Butterfield, M., & Booth-Butterfield, S. (2005). „If we didn't use humor, we'd cry": Humorous coping communication in health care settings. *Journal of Health Communication*, 10(2), 105-125. <https://doi.org/10.1080/10810730590915092>
- Zanettin, F. (2010). Humour in translated cartoons and comics. In D. Chiaro (Ed.), *Translation, humour and the media: Translation and humour*. (Vol. 2, pp. 34-52). Continuum.

Humor in Deaf Culture

Marina N. Radić Šestić, Mia M. Šešum, Vesna S. Radovanović,
Maja P. Ivanović

University of Belgrade – Faculty of Special Education and Rehabilitation, Belgrade, Serbia

Visual experience and visually based linguistic communication are two key aspects of Deaf culture. When incorporated into humor, its members share specific experience. This paper aims to review the available literature in order to determine whether the humor of the deaf differs from the humor of hearing population, and if so, how and to what extent. Richness of humor in deaf culture is reflected in the variety, creativity and complexity of expression, using different strategies. The first strategy is reflected in using sign language to tell stories which are witty and have a comic point. The second strategy consists of imitating animals and humans (caricature). The third strategy refers to using sign language to create invented, fanciful, absurd images that do not exist in reality. The fourth type of humor is in sign language which is difficult to translate. It is a type of humor that has to be seen, and where people enjoy its visual logic and the redundancy of silent film images. The attempt to translate the humorous content of Deaf culture and share it with the hearing population should be seen not only as interlingual, but also as intercultural operation. Hence the lack of understanding between these two social groups.

Keywords: humor, Deaf culture, hearing population

PRIMLJENO: 29.02.2020.

PRIHVAĆENO: 03.06.2020.